

P. XARRITTONEN
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Hazparne, 1986-VI-28

P. CHARRITTON JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

(Hazparne-n, 1986, Ekainak 28)

Fr. L. Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Hazparneko jaun auzapez agurgarria eta hazpandar entzuleak!

Euskaltzainkideak, eta hainbeste tokitarik etorri zareten jaun-andreak!

Agur bero bat denoi!

Piarres Charritton jauna, Hazparneko semea, Euskararen Akademian hartua izanen da gaur.

Ez da lehenbizikoa, noski. Esan nahi dut orain baino lehen ere eman izan diola Hazparnek bere semeetarik Euskaltzaindiari. Pierre Brous-sain, jaun mediku eta Hazparneko auzapez izan zena, Euskaltzaindiaren membro edo “académicien” izan zen Akademiaren sortzetik beretik. Eta 1977an beste hazpandar bat, Jean Hiriart Urruty jauna gure Akademian hartua izan zen hemen Hazparnen egindako bilkura batean.

Hazparne herri suhar eta azkarra, euskararen literaturan ezin ahan-tzia dela, orok dakite. Ez naiz, bada hasiko herri honek eman izan dituen idazle, koblakari, kazetolari eta abarren izenak eta lanak kontatzen, guztion gogoan baitaude.

Ene hitz motz hauetan puntu xoil bati lotuko natzaio: Zein da gure Akademiak existitzeko duen arrazoin gorena edo azkena? Galde honi ihardestera zuzenduak izanen dira ene hitzak. Eta galde horri ihardeste-ko, hain zuzen, axaleko dirudien xehetasun batek emanen dit elapide.

Gure Akademia honek ohitura du, euskaltzain edo “académicien” berri bat hartzen duenean, hartze hori euskaltzain berriaren sorlekuan berean ospatzea. Zergatik hori? Segur aski, herritarren begitan gure mintzairaren alderakotzat estimua, ospea eta itzala pitz dadin amoreagatik. Eta horrek badu bere funtsa. Ez ote da egia hizkuntza batek gizarteko “prestige” edo ohorea galtzen duenean, mintzatzaileek berek, goizago edo beranduago, mintzaira hura gutietsi, mesprezatu eta azkenean arbuia-

tu egiten dutela? Bai. Herriaren aurrean prestijioa galdu duen mintzaira galbidean sartua da. Euskarak ere atzeraka edo gibelerat egin baldin badu anitz tokitan, prestijio galtze hori aurkitzen dugu ia beti gibelamenduaren erroan eta iturburuan.

Euskarak, eskolatik, irakaskuntzatik, administraziotik eta ohore zer-bajit duten egitekoetarik kanpoan egonik, maila-galtze bat jasaiten du euskaldunen beren begitan, eta hau ez da mintzaira hori bertan behera uzteko lehen urratsa baizik. Euskaltzaindiak nahi du, bada, honelako paradak baliatu euskararen balioa, estimua eta itzala herriaren aitzinean sustatzeko.

Akademia honek Euskaltzaindia du bere deitura, erran nahi baita, euskararen arta izateko jarririk den batasuna. Batasun honetan sarturik diren jaunak Euskal Herriko eskualde guztietakoak dira. Beraz, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Nafarroa, Zuberoa, Nafarroa Behere eta Lapurdiko jaunez osatua da Euskaltzaindia, mintzaira honen goiti-beheitiak orotasunean har ditzan amoreagatik.

Euskara atxiki, landu, sustatu: hau da Euskaltzaindiaren xede edo helburua. Ongi dakigu zeinen gaitz den helburu hauek erdiestea. Bai. Ongixko dakigu euskara mintzaira ttipia dela eta mehatxatua dagoela, zeren eta bi hizkuntza boteretsuk lurra ebatsi baitiote. Halarik ere, euskararen salbamenduko obra handi hau ez dugu uste ipuinen munduko obra dela. Egin daitekeen gauza dela, uste dugu, alegia, baldinkizun batzuk betetzekotan, beti ere. Lehena eta beharrena, euskaldun herriak berak zinetan eta benetan hori nahi dezala eta horretan berma dadila. Eta bigarrena, mintzaira nimiño bati gaurko mendean irauteko behar diren bideak ez dakizkiola herts, adibidez, eskola eta hizkuntzen hedamerako gaur diren entzun eta ikusizko tresna horiek.

Zergatik du Euskaltzaindiak euskararen arrangura hau? Zergatik nahi du mintzaira hau bizirik atera eta iraunarazi? Arrazoiak nabariak dira eta nornahik pisa eta aintzat har ditzakeen modukoak. Euskal Herri honen mintzaira baita, herri honen ondarea baita, gure nortasunaren sostengu eta miraila, alegia.

Kulturaren aldetik hizkuntza honek gaur lortu duen arrakasta ere gogora dezagun. Jaun jakintsu eta hizkuntzalariak ohartuak dira euskararen berezitasunaz, eta mintzaira honek kulturarentzat duen aparteko balioaz. Frogatutzat daukate euskara dela alde hauetan bizirik gelditu zen hizkuntza bakarra, duela hiruzpalau mila urte, indoeuroparrak beren mintzairakin etorri eta hemen lehendanik ziren gainerako hizkuntzak oro suntsitu zirenean. Beraz, aitzinagoko hizkuntzetatik hondar edo testigu bakarra dela, gure euskara. Eta geroago, Erromatar Inperioan berriz ere Europako alde honetan latinak beste hizkuntza guztiak ito zituenean,

euskarak bakarrik iraun zuen. Galtze handia izango litzateke, bada, munduko kulturarentzat Europako lehen hizkuntzen lekuko hau gal baledi.

Eta kasu honi. Euskaltzaindiak nahi du euskararen aldeko bere lana egin politikazko borroka eta nahasteak alde bat utzirik, eta hori arrazoi simple bategatik: euskara guztiona baita, herri baten ondarea baita, eta orduan ez dugu nahi euskara politikazko aukera edo hauta berezi bati estekatua egon dadin.

Euskaltzaindiaren lanez xeheki mintzatzeko ez da hau une egokia. Baina laburzki emanaz, esanen dut Gramatika eta Hiztegia daudela gure lan denak nolazpait bilduak. Gramatika bat nahi eta behar dugu —eta horretan gara— tokian tokiko euskararen ñabarduren gainetik egonen dena eta Euskal Herriaren hedadura guztirako izanen dena, euskaldun guztien artean lokarri izateko balioko duena, alegia, euskalki bereziei zor zaien errespetua atxikiz beti ere. Hiztegia ere orokorra, duela larogoi urte Azkuek burutu zuenaren segida. Bi obra handi hauek gaur-egun oso aitzinatuak ditu Euskaltzaindiak.

Eta bada beste lan bat ere guretzat munta berezia duena, hots, behialako idazlarien liburuak berriz agertzea, zeren eta horiek baitira euskararen iturriak eta horiek behar baititugu ezagutu eta eskuztatu gure mintzaira etengabe eraberritzeko edo errumes eta elbarri bihurtzetik begiratzeko. Eta esan behar dut horien artean guretzat aparteko modu batean aipagarri eta maitagarri direla Lapurdiko idazlari zaharrak: Beraskoitzeko Leizarraga, Axular, Sarako Etxeberri, Lavieuxville, Haraneder, Baratzart, Duhalde, Duvoisin eta beste anitz, euskararen literatur tradizioan ildo guztiz nabaria utzi dutenak.

Zeregin guzti hauek aitzinatzeko Euskaltzaindia bera bakarrik ez litzateke gai izango, baina gaur zorionean baditu lankide eta lagunak, guztiz ere Unibertsitateko munduan.

Ez dut aipu bat egin gabe utzi nahi Atlasaren obra handia. Gaskoinek aspaldi egina dute beren mintzairaren Atlasa; guk, aldiz, oraino egin gabe dugu euskararena. Atseginekin esan nezake, ordea, obra hau ere beregain hartua duela Euskaltzaindiak eta gaur martxan dela. Zenbait urteren buruan bukatua izanen dela uste dugu.

Hitzen eskasiari nola aurpegi eman? Horra euskarak gaur duen istilu larri bat. Gaurko sujetak tratatzeko tresna zalui eta trebe izan dadin, euskarak behar du bere hiztegia aberastu. Nola, ordea? Hor da maileguen bidea, baina euskarak badu beste biderik ere hitz berriak sortzeko, hala nola, konposizioa eta deribazioa. Alor honetan egin beharko denaz kezkatua da Euskaltzaindia.

Euskaltzaindiak badaki, noski, berak bakarrik ez duela itsas zabal hori neurtzen ahal eta guztion lana izango dela hau, baina uste du hala

ere arau gidari batzu eta erizpide batzu finkatzea berari dagokiola, hitz berrien sorketa batasun baten barnean gerta dadin. Hain zuzen, honera, Hazparnera, etorri baino lehen, bi egunez Belokeko Abatetxean bildurik egon da Euskaltzaindia auzi hau istudiatzen. Eta gerora ere bilkura gehiago egin beharko ditu gai hauetaz.

* * *

Baina gatozen harira, gaurko ospakizunera.

P. Charritton jauna Euskaltzaindian hartzen dugu gaur. Hazparneko seme hau P. Lafitte jaun zenaren ondokoa da gure batasunean. Guztiok dakigu zer eta zenbat egin zuen Lafitte jaunak euskararen alde. Badu euskaltzain berriak nori so egin. Haren urratsei jarraikiz, berak ere uzta ederra ekar diezaiola euskarari. Hauxe opa diot egun.

P. Xarritton Euskaltzaindian sartzea: Fr. Luis Villasante Euskaltzainburuak Piarres Charritton euskaltzain berriari ematen dio euskaltzain domina J. Pinatel, Hazparneko auzapezaren aintzinean.

Beste hazpandar baten —P. Broussain jaunaren— letrak ikertzen eta argitaratzeko prestatzen ari dela Charritton jauna badakit. Mende honen hastapenean bi euskaltzale handik —Broussain eta Azkue— elkarri eskutitz-andana egin zioten. Horietan ikusten da zer arrangura zuten jaun ospetsu horiek euskararen etorkizunaz, eta euskara salbatzeko egin behar litekeenaz solastatzen ari dira letra horietan. Akademia bat muntatu behar dela euskararen arazoak gidatuko dituen, hori da jaun horiek aho batez diotena. Horretaz gainera, euskara-molde bat bateratua euskaldun guztien artean lokarri izateko balio lezakeena, moldatu. Baita euskarak duen hitz berrien premiaz ere mintzo dira. Hitz batean esanik, euskara mende berrian tresna zalui izan dadin egin behar denaz kezkatu daude.

Ni nago zerbitzu ederra egingo diola Charritton jaunak euskal istudioen historiari Broussain eta Azkueren arteko letra horiek argitaratzeaz. Etchepare jaun medikuak kazetetan argitara zituen artikulua ere, liburutik bilduak, berriz argitaratzen ari zaigu Charritton jauna. Ikusten duzue-nez, ez da jaun hau esku hutsik Euskaltzaindira heldu.

Eta beste gabe, orain segituan euskaltzain berria Euskaltzaindian sartzeko ohikuneari hasiera emango zaio.

Idazkari jaunak irakur beza Barne-Erregeletako 45. artikulua.

P. XARRITTON-en EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Hazparne, 1986-VI-28

Léon DARRAIDOU, Hazparneko auzapez-ordainaren mintzaldia

Jaun merak galdaturik eta, P. Charritton, zure nahiarri ihardesteko zombait hitz erranen ditut, Herriko kontseilari gisa, euskaraz, nahiz bertze auzapez-ordainak ni bezen gai izanen ziren zuen aintzinean agertzeko.

Eta lehenik gure agurrak eta ongi-ethorri beroena Hazparneko Herriko etxean, P. Charritton gure herritarraren zuen batasun agurgarrian sartzeko egun huntan.

Neurtzen dut zer irriskua hartzen dutan Euskaltzaindiko kideen aintzinean euskaraz mintzatuz, baina Hazparnen gisa izanen ote zena erdara baizik entzutea Herri-gizonen ganik. Bertzalde, ari gira batzu eta bertzeak, eskuin eta ezker, gure euskara ez dugula galtzerat utzi behar eta gure indar guziak egin behar ditugula haren begiratzeko. Funtsezkoak izaitekotz, balia gaiten beraz, parada dugunaz geroz, goraki erakusteko euskara ere gure hizkuntza dela eta gain gainetik hari atxikiak girela.

Ez ditut zure idatz-egintzak aipatuko, ene ondotik jinen direnek eginen baitute nik baino hobeki. Gaur Euskaltzaindian sartzen balin bazira ez da, alabainan, arrazoinik gabe, eskuak hutsik, erraiteko maneran. Haur haurretik euskara mintzatu duzu eta geroztik erabili zure bizian eta zure liburuak irakutzearekin edo zure mintzaldiak entzutearekin, berehala ageri da euskara izan dela zure lehen mintzaira eta euskaraz ari dela zure izpiritua lanean, euskaraz idazten duzularik edo mintzo zirelarik. Eta hortako dira zure izkirioak eta eleak aise heldu, ura lurretik sortzen den bezala: garbi, arin errex eta beraz laket eta eder.

Bainan ez duzu zure bizia idazten pasatu eta haste-hastetik erakusterrat eman duzu herri baten kultura ez dela bakarrik liburuetan edo hizkuntzan finkatzen, baina ere bizi-bideak eta ekonomia sustatuz. Gose den edo lanik gabe den gizonak ez du kulturaz edo philosophiaz axola handirik. Eta bertzalde herria husten balin bada, norat ari da haren kultura?

Iduritzen zaut horiek denak gogoan zinituela Hazparnen hasi zinelarik, karrika gain hartan, ikastetxe berri batzuen altxatzen, Euskal-Herriko gazteen geroari buruz eskolatzeko, bai laborantzako, bai teknikako gauzetan.

Ekonomiaz griñatuz, biharko lan bideen apailatzean parte hartuz, bazinakien denbora berean kultura ere zinueta sustatzen eta zerbitzatzten. Ohargarria segur bi sail neke horien eremaiteko kalipua ukan duen gizona.

Erran behar da, hastean bederen, ukan zinituela zombait traba. Bainan hain zinen atrebitua nun denak bultzatu baitzinituen.

Bai arrazoin zuen Misionestegiko apez xahar batek zutaz ziolarik: "Jainkoak bertze zerbait egin balu, buldozer bat izanen zen!" Gauzak pixka bat bortxatuz, bistan da zombait kontrario sustatzen direla eta, nahi-ta-ez, gibel-oldar batzu kausatzen. Bainan ez ote da hori aintzinbidari guzien zortea, artaldearen aintzinean eta ez gibeletik ibiltzen diren gizonena? Ez du sekulan nehork denen ara eginen eta guk ere, hautesiek, hörtarik zerbait badakigu. Batzuetan, bozka horietan, ez ote duguia 50 %-eko marra hori zombait gradoz baizik gainditzen? Eta oraino kontent!

Dena den, hasi lana bururatu zinuen eta bazterrak ere ixildu. Orain gutiz gehienek, ez erraiteko denek, aitortzen dute lan ederra egin duzula. Duela zombait urte frogatu ditugu zure obraren ondorioak, Leroy-Somer Hazparnerat jin zelarik. Formazione berezi baten beharra baitzuten lehen langileek, Kolejioko erakasleek eta usina hortako kudeatzaileek eskuz-esku, Saint-Joseph ikastegian eman zioten. Gauza bera gertatu da bertze lantegi batzuentzat ere. Eta berriki oraino: jakin duzue, behar nada, ola berri baten mentura badugula, "aéronautique" horri buruz ariko dena. Horren buruzagiak nun izan dira Herriko-etxetik landa? Teknikako ikastegian, xede berekin.

Gisa berean Laborantzako Ikastegiak ari du emeki-emeki gure eskualdeko laborantza aldatzen, gazteri ekarriz oraiko munduari joan zaizkon ezagutzak eta laneko molde berriak.

Horra beraz zuk erein haziaren lehen fruituak. Hori nahi nuen, hautetsi gisa, garbiki ta goraki erran, ezen Hazparnen baitakigu denek zer lan zaila den gaur, herri batean, eskualde batean, biziaren zaintzea.

Eta erraiten dut, ez batere gauzen zuzentzeko, urak bide egin baitu geroztik, bainan zuri P. Charriton eskerrak bihurtzeko ukan duzun bertutearentzat eta aldean zinituen lagun guziekin utzi daukuzun obra ederrarentzat.

Kultura, ekonomia, Euskal-Herriko bizia ditutzu zerbitzatu eta zerbitzatzten. Agian zure etsenplua segitua izanen da.

Gure aldetik, Hazparnen, bi sail horietan egin ahalak egiten ditugu, ez balin badira ere beti gure indarrak ondorio onez pagatuak, partikulazki lan-bide berrien xekatzeko hontan. Bat xutik ezar eta bertzeak lurrerat, hori da zorigaitzez oraiko planta. Baina ez gira lotsatzen eta esperantza dugu jinen dela Hazparnentzat eta Euskal-Herriarentzat, aro berri bat.

Kulturaz ere grinañatzen gira, ikastolak lagunduz bertze eskolak bezala eta Eihartzeko Kultur-etxean edo bertzalde lanean ari diren euskal talde guziak sustatuz.

Bainan kultura ez da bakarrik Euskaltzaindian, etxe berezi horietan eta eskoletan kokatu behar, kulturak bizi behar du egun guzietan eta denetan: etxean, lan-tokian, karrikan, plazan. Bertzela laster bilakatuko da erakus-toki edo “musée” horietan den gauza bat: ikustea balio duen gauza bat segur, arradoa bainan hila.

Bai, gure kulturaren bizirik atxikitzea, denen lana izan behar da: zuena, gurea, euskaldun bakoxtarena. Sail hontan bederen, denek edozoin alderdikoak izan gaitzen, elgarri esku eman bagineza gure eztabada guziak ixilduz!

Bururatu behar dut galde bat eginez: huts andana bat egin baititut segur, hitz eskasez, edo hauk elgarri ezin josiz eta gehiago dena batere ohartu gabe, otoi denak ahantz eta gaizki erran guziak barka.

Berriz ere goresmenak zuri, P. Charriton, egungo izendatze hunentzat, egin dituzun lanentzat eta zure Euskaltzaindiko lagunekin eginen dituzunentzat.

Orai arte bi Hazpandar jarri dira merezitu edo irabazi duzun alki hontan: P. *BROUSSAIN* eta Jean *HIRIART-URRUTY*. Hirugarrena zira beraz. Agian ez azkena!

Eta —bainan badea erraitearen beharrik?— baita aski jende epel, herabe eta ezazol denak berdindu nahi dituen mundu huntan, zu bederen, Jauna eta adixkidea, Jainkoaz, ez zaitela kanbia!

P. XARRITTON-EN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Hazparne, 1986-VI-28

Piarres Xarritton-en mintzaldia

Jaun andreak,
Herritar eta adiskideak,
Ene haurride eta etxeko maiteak,
Eta zuek Piarres Broussain, Georges Lacombe eta Piarres Laffiten
alkia hartzera deitu nauzuen Euskaltzain ohoragarriak,
agur eta esker mila zuei.

Baxenabarreko pestaberrietan gazteriaren aitzindaria badoakio meza hasterakoan Jaun ertorari sankristiara bila, eta erraiten dio: “Jauna, aitzinekoen urratsari jarraikitzeke heldu gatzazkizu laguntzera...”.

Ez dut erraite beharrik gure gaurko bilkurak ez duela gure herrieta-ko pestaberrien osperik, bizkitartean ni ere, aitzinekoen urratsari jarraiki-tzeko, jin natzaizue, jaun andreak, sorterriko udaletxe honetan Euskal-tzaindian sartzea egitera.

Hemen berean alabainan, duela 65 urte, 1921 eko martxoaren 8 an, urrats bera egin zuen Georges Lacombe irakasle jakintsuak, Piarres Broussain Hazparneko auzapez eta kontseilari general zenaren alkia hartu zuelarik, Azkue, Altube, Landerretxe, Lhande, Olabide, Daranatz, Elizalde, Léon, Belaustegigoitia, Saint-Pierre, Gerger Upsalako Privat-Docent irakaslea eta Broussain-en alarguna, besteak beste, zituela lekuko (1).

Geroztikago, nihaur itsasoz haraindian nindagoela, jakin nuen Jean Hiriart-Urruty adiskideak bere sartzea —edo agertzea— egin zuela Herriko plaza gainean (1977-III-27) (2).

Hona beraz gaurregun ene aldi: Hau da nere eginkizuna, zuei, jaun euskaltzainak, milesker erran ondoan eta orai berean bihotz-bihotzez eskerrak bihurtzen dizkizuet nere aitzineko eta aitzindari izan dudan

(1) *Euskera*, 1922/2, 17-18. orr.

(2) *Euskera*, 1977/2, 323-360. orr.

Piarres Lafitte zena gogoratzea. Gero azkenik eta laburzki erranen dizuet nola nahi nuken zuen artean eta zuekin irauli beharko dugun alorra irauli, edo "irauli" hitz horrek norbait gutartean asalda baleza, erranen dugu, "Ehulatei"ko seme naizen bezala, "eho" behar dugun oihala ehun.

Piarres Lafitte, hemen bilduak garen guziek, guti-aski, ezagutu dugu. Haren biziaz eta obraz, orenak eta orenak mintzatzeko doi bagenuke. Nahiz baden jada asko erranik eta idatzirik, badut uste oraino ere asko aipatuko dutela Lafitte zena batzuek eta bestek. Funtsean ohartuak zarete, ni bezala, eztabaidak sortzen ari zaizkigula haren inguruan. Bainan ez gaitzala horrek kexa! Beihalako Suhuskundarrak zioen bezala: "onean edo txarrean, gizonak behar dik aipatua izan!..." Gehiago oraino, erran nezake Piarres Lafittek berak, gain hartatik irri politik egiten dukeela, ezpaina azpilduz eta begi xokoa izurkatuz, sortzen ari diren eztabaiden hotsak entzunez. Beude halere gaurkotz eztabaida horiek ixilik! Utz ditzagun behin bazter gure irakaslearen ideia nagusiak eta pentsabideak, eta konda dezagun ahal bezain lañoki nola Piarres Lafittek erakutsi zigun aintitzi Euskal Herriaren ezagutzen eta maitatzen.

Herria ezagutzeko eta maitatzeko asko bide badagoela ez da dudarik, kantu ala dantza, josteta ala kirola, ikusgarri ala ikustaldi, bada orotarik: Oroitzen naiz 1942 an, Miarritzen "Oldarra" taldea sortu zuen Janpiarre Urrikarriet, aldudar apez gazte goizegi itzaliak, erraiten zidala: "Entzunak Charritton, Mao Xinatarrak erraiten dik —nork bada orduan bazekien bazenetz ere Mao Xinatarrik? —Maok— beraz erraiten dik, Zango puntetatik sartzen dela Iraultza".

Aitor dut bada Lafittek ez zidala abertzaletasuna irakatsi ez zango puntetatik ez dantza jauzi bidez: Nintzen eskoil honek ez niokeen ekairik emanen horretarako. Kantu bidez eta ikusgarri bidez ninduen menturaz bildu: Hortxe ikusten dudan eskolakidea oroit daiteke nola Uztaritzeko ikastegian, pesta egun batez Lafittek emanerazi zigun, pastorala moduan, "Kalahorra" izeneko Erromatarren eta Baskoindarren arteko gerla. Bada-kit ontsa behar izan nuela orduan, besoa altxatuz oihu egin, gora-gora eta denen irringarri: "Arrotzik ez da Euskal Herrian sartuko!".

Ixtorio honekin sartzen gara, nere ustez, Herriaren ezagutzeko eta maitatzeko gure irakasleak eskaintzen zigun lehen bidean, hots Historiaren bidean.

Ez dut ezen ahanzten nere euskal lanak, historia lanak izan zirela: Xabier Gasteiz izenpean, argitaratu nuen 1943 an, "Eskualdunak", lehen liburua (3) eta gero 1946 an, nere izen-deiturekin, "Euskal Herriko erli-gioaren historia laburra" (4).

(3) Ch. Gazteiz, "Eskualdunak", Baiona Aintzina, 1943.

(4) P. Charritton, "Petite histoire religieuse du Pays Basque", Bayonne, 1946.

Lehen liburuxkaren aintzin-solasean, nere irakasle ohia honelaxe mintzo zitzaidan:

“Zure liburu hau eskaini dautazu, enekin ikasi duzulakoan Euskal Herriaren ezagutzen eta maitatzen.

“Hala da, aspaldi honetan zerbait egiterat entseiatzen naiz, ala mihiz ala lumaz, euskaldun gazteria argitu eta berotu beharrez. Noizetik noizerat gazte bat edo beste, urrundik bederen, jarraiki nahi zaitalarik, oi ene loria, ez dutala halere arras alfer-lan egin!

“Zu adiskidea, ez zatzaizkit bakarrik jarraiki, bainan aitzindu: “Zaharra hurri, gazteak kurri!” errana baita füntsean, ez nitzazu batere aiherr. Bestenaz ere, aita-semezt diotena ez ote dugu irakasle-ikaslez errepikatzen ahal: “semea gorago, aita hantuago”. Emazu beraz beretik, egitzu herriaren onetan eta ohoretan, lan eder nasaiak...” (5).

Barkatuko ahal didazue, adiskide onak, hitz horien errepikatzea, Lafittek hain ongi ezagutzen zuen Platon-en “Oturuntza”ko pasarte baten oihartzuna kausitzen baitiet: “Gizon orok, dio Filosofo handiak, adinera heltzearekin, ume ederrak egitea amensten du, gorputzez ez bada arimaz... berez hilkor den izaite bat hilezkor eta nolazpait Jainkozko izaiten baita horrela...” (6).

Horiek hola ta horien gaitik, handik laster Lafittek berak Euskaltzaindiko urgazlen lerroan sar-erazi ninduen, 1950 eko urriaren 27 an. Eta nolako lerroan! Hor baitziren Zaitegi eta Narbaitz, Léon Léon eta Domingo Soubelet bi hazpandarrak, aita Chabagno, Arotzarena eta Eppherre apezak, Juan Thamas, Blas Fagoaga eta Karl Bouda alemana, guziak beste munduan gure zain daudenak eta gero gelditzen garen bakarretarik, Paul Guilsou adixkidea, hain aspaldian Parisen deserriratu eta oroz gainetik, beren “euskaltzain oso”tasunak “hilezkor” edo —Krutvigkek dioen bezala— “athanatoi” egin dituen Antonio Labayen eta Koldo Mitxelena “maisuaq” (7).

Bainan menturaren menturan egon beharrak ziren gaur arte, Lafitteen ustetan egitekoak nituen historia “lan eder nasaiak”. Alta bada...

Badakizue denek zenbat maite zuen Piarres Lafittek historia: Oroit apezgai zelarik, Matalas Ziberotar apez borrokariaren kondera aurkeztu zuela 1924 eko Euskalzaleen Biltzarraren sarietara (8). Geroztik Uztaritzera etorri zelarik Euskal Herriko historia hasi zuen argitaratzen “Eskual-

(5) Ch. Gazteiz, op. cit., 1. orr.

(6) Platon, “Oturuntza”: Diotime-ren hitzaldian, 206. c.

(7) **Euskera**, 1937-1953/2-14-15. orr.

(8) P. Charritton, “J. Etchepare mirikuaren idazlanak I”, Elkar, 1984, 102. orr.

duna” astekarian —ez ordea bururatu— eta ber denboran historia hura eskaintzen zien bere ikasle, gramatikarekin aldizkatuz eta euskal kantuekin aberastuz.

Nihaurk ere ordukotz etxen eta eskolan bildua nuen historiaren ganako zaletasun berezi bat: Napoleon handiaren (?) balentriez ari zelarik gure errieta, gogoratzen zitzaidan haren gerlatik besomotz etorri-ta, auzoko umei irakurtzen irakasten hasi zitekeela etxeko selauruan, aitasoren osaba zaharra. 1870 eko gerla aipatzean eskolan, oroitzen nintzen ez zutela entrabaleko zafraldia bildu soldado frantsesek, gure aitasok ikasi kantu honekin abiatuak zirelarik surat: “Nous irons tous à Berlin casser la gueule, casser la gueule à ces sales Prussiens!”. Eta azkenekotz 14 eko “gerla handi”, “gerla izigarri” hartaz banuen ere nahiko xehetasun: Ez ote zuen osaba Léon-ek bizia han galdu eta aitaren beste anaia Battittak osasuna han andeatu? Aita bera aldiz preso egonik, min handirik gabe atera zen Jainkoari esker.

Bainan herriko edozein etxetan bezala, gure etxen ere —nola erran?— “historia handi” ala “historia handios”, “historia ofizial” ala “eskolako historia”, “urruneko historia” edo Battitta Larzabal adiskideak dioen bezala, “kanpotik sartu historia” horren hotsak ozen baziren ere, eskoletako programan sartzan ez zen beste “historia ixil” baten, herriko historiaren seinaleak eta markak aurkitzen genituen bestalde.

Hala nola entzuna genion amari, bera sortu baino leheneko denboretan, Hauste egunez, Hazparneko elizan gertatu zela Karlista soldado batallun bat, elizako hautsen hartzera etorria. Eta gu asmaketan zer ote ziren Kärlista historio horiek!...

Segur usu ikusten genuen aitaren lehengusu, Durquet apeza, 14 eko gerlan aitzindari aipatua izana eta “Bitoria” egunean Baionako karrketan frantses soldadoen buru ibilia, bainan bagenekien ere, aita berak salaturik, haren gazte lagun hoberena Erratzu alde horretan “desertaturik” bizi zela. Zer eta zenbat ote ziren “desertur” horiek ari ginen gure buruari galdezka...

Bazen bestalde gure etxen kantu liburu bat, neguko arrats luzetan amak eskutan hartzen zuena. Nahiz Hazparne bere herrian nehor gutik aipatzen zuen, haren egilea Jose Mendiague, Montevideo-n bizi zen orduan oraino. Liburu hori, “Zazpiak Bat” izenekoa, Buenos-Aires-etan argitaratua zen 1900 ean (9). Liburu hori nola jina zen gure etxera, ez nakike: Baziren bai Ehulateiko bi seme, Mendiague-kin betantsu 1870 irian, ehulegoak leher egin zuelarik hemen gaindi, Montevideo-rat joan zirenak, bainan ez zuten sekulan berririk igorri. Menturaz 14 eko gerla

(9) “Zazpiak Bat”, “Eskualdun Kantuak”, Buenos Aires, 1900.

aintzin, soldadogotik ekarria zuen, osaba Xalbat arotzak. Dena den, aitor dizuet liburu hori izan dela ene gogo-bihotzen su pizle, edo —“ordena-zaintzale” batek horrela nahiago badu— ene izpirituaeren nahasle.

Geroztik ere beste asko liburu eskutan erabili dut eta maitatu, hala nola Mgr Diharce Eztiteiko osaba xaharraren liburutegi aberatsaren hondarkinetarik bereizi, Martin Landarretche-n “Aphurka”, Louis Lande-ren “Basques et Navarrais”, Pierre Lhande-ren “L’émigration basque” edo izeba Maienak irakurtzen zigun aita Lapitz-en “Bi saindu eskualdunen bizia”, bai eta ere Alfredo Otheguy nafatar eskolakide zenak, Auritzetik Hazparnerat ekarri zidan “Sabin Euskalduna”. Bizkitartean ene euskal lehiaren abiadura, Mendiague-ren liburutik dator.

Kantu liburu horretan nituen aurkitzen Napoleon “Handiaren” (?) tropek gure herrietan egin zituzten desmasia izigarrien berriak, Martin Bidartekoak pertsutan ezarririk. Hor ere Hazparneko Katxo famatuak kantaturik joan den mende hastapeneko jende xehe gosearen arregarak!

“Lehen Enperadore

“Orai Luis Errege

“Jende xehearentzat berdintsu dire” (10).

Hor berean azkenekotz Euskal Herriaren libertatearen, jabetasunaren eta batasunaren alde Ameriketatik Mendiaguek ontzen zituen kantu kartsuak; hala nola Guillaume Casenave hazpandar tenor famatuak hain maite zuen hau:

“Lapurdi eta Baxenabarre, Ziberoa eta Nafarra,
Gipuzko herri eta Bizkaia, zazpigarrena Araba,
Guziek elgar atxik dezagun niholere ahal bada...

Nahiz Frantzian ala Espainian joan den denbora handian,
Gure mintzaia nahiz galarazi ari dirade lanian
Ama utzi-ta, amaizuna har gerta laiteke orduian,
Geldi gaitezen gure amarekin, hoberik ez da munduian.

Euskal Herriak eman izan ‘tu biziki gizon handiak,
Bihotzez noble, burua gora, nehoren beldur gabiak,
Beti oihuka “libro edo hil” hauk diñā gure legiak...

eta oraino gaurkotasun harrigarria darion pertsu hau:

Ez deia bada dolu-ingarri holako arraza galtzia,
Lehen gureak ziraden lurrak bertzen eskutan uztia?
Bakoitza bere lurren nagusi jartzen ari da jendia,
Ez dugu behar galdu esperantza, jin daite gure aldia” (11).

(10) Ibid., 53. orr.

(11) Ibid., 5-8. orr.

Horra beraz zer jakinaren gainean nentorkion entzutera gure Uztaritzeko irakasleari, gure Herriko historiaren gorabeherak eta harat-hunatak zehazten zizkigularik. Ontsa oroit naiz ahoa xabalik banengokiola, haur haurretik, elizan beretter nintzelarik, ikusia nuen harrixurizko lauzan, Verus lehen hazpandar ezagunak idatziak zituen latinezko pertsuak itzultzen zizkigularik:

“Flamen item duumvir, quaestor, pagique magister Verus...
Pro novem optinuit populis se
Jungere Gallos” (12).

Eta kasu! erran niezaieke gaurko hazpandar gaztei, gaur eliza gibelean den harri horren beraren ikustera ereman banitza, Lafitte-k erraiten zigun bezala “sejungere” hori bi zatitan hartu behar dugun ala dena batean, zeren ez baitugu bestenez ongi ulertuko nola gure bederatziherriak orduko “galli”, “gaulois” haien ganik bereiztea ardietsi zuen Verus, gure abertzaleen zinezko aintzindari lehenak.

Geroxago Lafitten oharrak biribildu berri nituelarik, Baionako Seminarioan, Dubarat kalonje zenaren liburutegian, izan nuen Oihenart-en “Notitia”, Campion-en “Euskariana”, Haristoy eta Daranatz-en lanak, aurkitzeko eta irakurtzeko zoriona. Ez ziren baitezpada gure programetan sartzen, baina egundainotik banuen, iphularrak utziz, hesien artetik edo gainetik, haizu ez duten alorrean sartzeko behi ñapur biziaren zerbait itxura. Hortako zidan erraiten aspaldian Ossiniry Ziberotar irakasle xaharrak: “Charritton, vous serez toujours un irrégulier”.

Dena dela bide luze horren ondotik, nihaurek azkenean nere irakasle ohiari eskaini nizkion historia lan apurrak egin ondoan, hain gogoko nuen lanetik baztertu nintzen —hezgaitza izana gatik hezia bait ninduketen— buruzagiek manaturik, ooren buru historia-ri beste hegala batetik lotzeko.

Historia ezen ez da bakarrik atzoko historia, bestek, gure aitzinekoek erabili urratsen, gogoeten ta sentimenduen haria, bilakaera ta kondaira, hori guzia nahi bezain onuragarri eta eragingarri izanik ere guretzat, Historia da ere guk guhaurek eta egunero daramagun gure gaurko bizi personala.

Bizitze pertsonala diogularik ez dugun erran nahi bizitze pribatua edo indibiduala, bakoitzak bere xokoan, xiloan edo uhartean, Robinson iduri, mundutik aparte, leramaken bizia, baina bai Lafittek idazten zuen bezala, gure “adinkide, herrikide, bizikide” (13) direnen belaunaldiarekin, multxoan eta betantsu, alhor berean erro sustraia ginez, elgar zurkaiz-

(12) Lauburu, “Histoire et Civilisation Basques”, Bayonne, 1979, 207. orr.

(13) Egan, 1955, 5-6. 9. orr.

tuz eta elgar haziz, bai eta ere, aitor dezagun, elgar poxelatuz eta elgar trabatuz batzutan, bizi dugun bizia.

Nork ez daki gutartean bizi behar edo bizi nahi horrek elgarretarik berexten eta urruntzen dituela odol bereko, etxe bereko hurbilenak, adixkide minenak? Gertatu zaigu horrelakorik gure Uztaritzeko irakasle ohiarekin.

1950 ez geroz Lafitte jaun apezka ari zitzaigula bere ikasleekin, bere euskal astekariarekin, bere euskaltzain lagunekin gure Euskal Herri xoko honen historia oratzen bere aldetik, ni haren ikasle ohia, banindabilan jauzi ta punpeka Hazparnetik Maulera, handik Parisera ta gero Baionara ta berriz Hazparnera —ordurarte beti buruzagiengatik erranetik, baina geroztik haien baimenarekin bakarrik— Parise ta Baiona ta Montreale-n gandi; ta azkenik Gasteizeko teologo handiak zioen bezala, “gizon orok baitu munduan zehar nonnahi ibiltzeko ta kokatzeko eskubidea”, nehoren baimenik gabe, hamar urte honetan Baionan kokaturik.

Gure azken 30 urte honetako historiaren xehetasunetan sartu gabe, nahi nituzke halere oraino bizpahiru puntu aipatu:

Erran ditudan itzulietan hartu behar izan ditudan ofizio mota guzieren ondok, haurzain ta serora omonier, administrari ta oski-saltzale, irakaslegoa —ene funtsezko ofizioa sekulan osoki bazter utzi gabe— Herrirat itzuli naizelarik beraz, orai hamar urte, Gure Herri honen historiari aspaldian igurikatzen genuen bihurtuena hartzera zihoanean, ez dezaket ahantz zuek Euskaltzain adiskidek, ogibide bat eskaini didazuela, Lafitte maitearen ondoan eta UZEI-ko lankideen aldean. Ez nagoke egun batzuei ta beste, zuen ikustatearentzat milesker erran gabe.

Bigarren ohar bat egin dut egun hauetan: duela zenbait urte, orduan nihaurk beste egitekorik izanez, aski bastan utzi nituen “Egan” aldizkari aberatsaren zenbaki aberatsak, xehekiago irakurri baititut; Mirande eta Aresti, Erdozaintzi ta Gandiaga, hots gure literatura berriaren lehen idazki literarioak bagenituela hor ohartu naiz, bai ta ere gure kritikaren eta filosofiaren lehen lerroak. Nahiz ez zitzaizkien gehiegi gogoko Luis Mitxelena jaunari, Orixe xaharraren eta Joseba Intxausti gaztearen arteko elkarrizketa edo eztabaidak, “Izakia, Izatea eta Izana”-ren gain, “Ez zuelakotz, gaiaren aldetik, tutik ere ulertzen haien auziaz”, bere hitzaldi ederra bururatzean eskatzen zien —eta zigun— otoi utz genezan filosofia piska bat bazter, jakintza oinarri sendo batzu, gure kultura eskas honetan, finkatu arte: “Eliguke batere kalterik egingo, nere uestez, lehen filosofiarren gailur agorrek piska batez utziko bagenitu, zioen Mitxelenak, behe-raxagoko lurrak, haritzak, pagoak eta nolana hiko landareak ekar ditzaketena, zertxobait lantzeko (14).

(14) *Egan*, 1960, 3-6, 134. orr.

Baina puntu honetan ez dezakegu errazki onar ikuspegi hori. Iduritzen zaigu gutarik bakoitza, adin batetara helduz geroz, hots bere historia propiaren zati on bat iraganez geroz, bere historia horren filosofia egitera naturalki ekarria dela. Badira zenbait gutartean, beren biziaren ausnarketa zail horri lotu baino nahiago baitute, oroimenezko edo irudimenezko literaturaren hedoietan barna, xoriak edo umeak bezala, hegaldaka ihesegin. Orduan dituzte ere holakoek argitaratzen beren “oroitzapen” eta “memoriak”, beren buruak xuritu beharrez —“pro domo” zioten naski erromatarrek— maizenik idatziak.

Badira ere besteak, bizi izan duten historiari, berek ikusi dutenak irakatsiaz baliatuz, eman diezaioketen zuhurtzia muina erautsi nahi diotenak. Horientzat erraiten zuketen “Zahar hitz, zuhur hitz” gure aintzinekoez, eta gaur ere ezagutzen ditugu filosofo berri zenbait, filosofiaren historiak bezala arduratzen baitira historiaren filosofiaz.

Eta Mitxelenak eta Orixek eta Joseba Intxaustik ziharduten “Egan”-en zenbaki bertsuetan, hain zuzen, 1960 eko urtetan eta berak beren 60 urte buruz zihoazela, gure Piarres Lafitte eta Jokin Zañtegi solastatzen ziren filosofoen antzera, “Berritasunaz” eta “Belaunaldiaz” edo “Gizamendeaz”.

P. Xarritton eta haren alaba Naiara.

Historia-ren hirugarren ikuspegi batean sartzen garelako ezin uka. Besteak bezain garrantzitsua hau ere, iraganak baitu alabainan argitzen eta gutienez baldintzatzen oraina, bai eta bideratzen nolazpait geroa. Funtsean “gutarik bakoitza, gure bilakaera gara, dio Raymond Aron-ek, gizadia bere historia den bezala”. Horra zergatik, Lafitte eta Zaitegi-ren arabera, belaunaldi batek 25 urteko epea betetzen, baitu, nahi nenkieken azken belaunaldi honek ekarri berritasunei, behako bat eman.

1925 irian Baionako “Le Courier” egunkarian artikulua sail bat xoragarria agertu zen: “Hasparren, La ville en puberté”. Egilea hazpandar bat zen edo hobeki erran, zenbait harrituko bada ere, hazpandar-espainol bat, Valladolid-en sortua zenaz gain, eta gehiago dena hazpandarrek beren karrika bat eskaini diote, Hazparren bekan egiten den gauza eta iduriz bakarrik kanpotik jin herritarrentzat, Jammes eta Lissar eta Guichenné eta Fontan, bainan ez Elhuyar, ez Broussain, ez Kaskoina, ez Mathieu ez Diharce ez Hiriart-Urruty; dena den Dibildos-ek badu Hazparren bere karrika eta segur hartze zuen, gutik ohoratu baitute beren herria nola gizon horrek. Bainan ez dugu berriz hemen hasiko haren lana, gure gizamendea konparatuz duela 25 urtekoarekin eta daigun 25 urtekoarekin (15).

So bat bakarrik egitea aski zaigu azken 25 urte honetan Hazparneko herriak jasan dituen aldaketa harrigarriei, bizipidearen aldetik: Ene sorterrira jin nintzelarik, duela 25 urte, baziren oraino 14 lantegitan 14000 bat oski-egile. Non dira orduko zapatainak? Geroztik nola ez dira aldatu bai kirola ta abusagailuak, bai bizitegiak, bai komunikabideak? Nork zuen orduan aipu pizinarik, tenis-ik edo judorik? Telebista eta rugbia doi-doi abiatuak ziren eta pentsu dut gure kartieretan egin dela aintzinean zen etxe xahar bezenbat etxe berri, orduz geroz.

Horiek oro ikusi-ta, bihotz-erraietan daukadan galde bat heldu zait mihira: Berriketa eder horiek guziak direla-ta, gure Hazparne hau izanen ote da bihar —ez dut erranen lehengo Hazparne; ez nahi ere— bainan bai Euskal Herriko Hazparne? Ezen uste dut, eta badakit orai, Euskal Herria ez dagola bihar hiltzekotan, itoztera ari zaizkion eskuineko ta ezkerreko, barneko ta kanpoko, iparreko eta hegoko etsai guzien gatik. Baina gure Hazparne? Atzo edo herenegun oraino, beste Maule, Donapaule, Donibane-Garazi eta Donibane-Ziburu ez bezala, osoki Euskaldun geneukan. Gaur aldiz, gure izen ederra bera, Araban ala Bizkaian ala Nafarroan bezala, gure Lapurdi honetan erabiltzen genuena (16), Urtsu-ko mendiaren edo

(15) E. Dibildos, “Hasparren, la ville en puberté”, *Le Courier de Bayonne*, Sept. 1925.

(16) Asparren-en izena izaitze aurkitzen dugu bai Nafarroan bai Araban bai eta Bizkaian, gure Lapurdi honetan bezala.

Aitza-ren barrenean edo oinetan geundela adierazten zuena bazterturik, ez dakit nongo haritzen erdian ezarri nahi diguten eta “cité des chênes” hemendik, “cité des chênes” handik, nardatzen gaituzte. Badut geldurra laster “La Chesnaie” edo “Le Chesnoy”n biziko garen; non ez gaituzten, lehengo Larousse-k zioen bezala, “Hasparrendais”-ren artean ehorzten, beste zenbait “Cibouriens” edo “Urcuitois” egiten diren bezala, aintzinean “Ziburutar” eta “Urketar” soil, sortuak zirenak.

Bizkitartean gure herriko eliza ala plaza, eskola ala karrika ala etxe xoko gordeenetan gure euskara haizkatua delarik, beste alde batetik, emeki emeki, ikastola gela berriak ari dira populkatzen eta euskal irratitelebistak ere beren mutturra agertzen. Tipi eta guti direla nahi dut, baina hastapenak beti hala izan dira, xuhur eta umil, eta bos-pa-sei urteko gure seme alaben ondoan sumatzen dugun euskal udaberriaren abiadura horrek, gure eskualde honetan ere, gogoratzen dit Mikel Zarate Bizkaitar lagun on zenaren hau:

“Hasiak egina dirudi,
Eginak urregorri,
Geroko geroaren geroak sortuko ahal ditu ni lako zoroak,
Bat bi hiru eta lau,
Geroko geroaren geroak erranen du” (17).

Eta orai azkenean itzultzen garela gure Euskaltzaindiaren sailera eta Piarres Lafitte maitearen oroitzapenera, saiatuko gara gure irakasle zena bezala “gure asaba zaharren baratzea” zaintzera eta lantzera.

Lehenik, eta bat, ez nuke ahantzi nahi 24 euskaltzainetatik bat bakarrik naizela, baina ene ahale arabera lan egin behar dudala. Piarres Lafittek hain maite zuen Euskal Literaturaren historiaren sailari jarraikiz, nahi nituzke Jean Hiriart-Urruty adiskideak bezala (18), Hazparne alde honetako pertsulari ta idazle zenbaiten berri ta lanak bildu ta argitaratu: Gogoan ditut Mendiaguetarrak, Larralde-Bordaxuri-tarrak, Debruatarrak, Katxo ta Xetre, Xuberri ta Petti, bai eta ere aita Ducq eta Hiriart-Urruty Manex, Léon Léon eta Domingo Soubélet, Piarres Duhour eta andere Elissagaray. Ez ditut bada aipatzen ez lehen, gain horretan, misionesteian, freretan edo kolejioan egonak: Arbelbide, Apesteguy eta Saint-Pierre, Innocentius eta Juvénel anaiak, ez behere honetan erreter edo bikario izanak: Zalduby, Zaldunbide, Mirande, Larzabal edo Larre, are gutiago oraino, Hazparnen bertan edo inguruetan dauden euskal idazle gazteak; Jean Louis Davant erdi hazpandartuari hurbil dabilza alabaina, Lucien Etxezaharreta eta Beñat Oyarzabal, Txomin Heguy eta

(17) Mikel Zarate, “Ipuin antzeko alegi mingotsak”, Labayru, 1984, 202-203. orr.

(18) J. Hiriart-Urruty, *Euskera*, 1977/2, 327 orr.

Jean Louis Caussade, eta uste ez den xokotik aterako diren biharko idazle ta ikerle berri gazteak.

Bigarrenekorik, nere irakasle lanak gogoratzen dit, Euskal Unibertsitateko gazteentzat itzulpen sail bat sortu behar genukeela, berenaz grekoz, latinez, ingelesez, alemanez edo frantsesez diren obra nagusi zenbait euskaraz eskura ditzaten gure gaztek.

Azkenekotz, Euskaltzaindiari berari buruz, uste dut guziek ahalak oro eginen ditugula hasteko sortzaileen xedei jarraikitzeke, eta aintzineko egitura edo egikera zerbait berritu eta / edo hobetu behar balitz, luza gabe egiteko, beti aintzina eta gora joan dadin gure karrosa, aska zaharkituetan "hikatu" gabe, Beskoitzen dioten bezala.

Agian Iparralde honetan ere Euskaltzaindiak hedatuko du, oraino xuhurregi duen itzala!

P. XARRITTON-en EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Hazparne, 1986-VI-28

Jean Louis Davant

Euskaltzain berriari erantzuna.

Bigarren aldia da Hazpandar bat Euskaltzaindian errezebitzen dutala, Euskaltzain guzien izenean, haren aitatxi edo gozaita bezala mintzatuz. Ohore handia, naizen Xuberotar xume ta buruz arinarentzat.

Herri guti da, ipar aldean, Hazparnekoaren omena ta fama duenik. Eta ez dira nor nahi Euskaltzaindian sartzea merexitu duten bi Hazpandarrak. Bata Jean *HIRIART-URRUTY*, bikario jenerala eta orokorra, duela bederatzi urte sartua. Bestea Pierre *CHARRITTON*, Ehulateiko semea, egun errezebitzen duguna, Pierre *LAFITTE* zenaren ondoko.

Ikaslea ez da erakaslea baino gehiago, dio Ebanjelioak. Baina bestalde dio azkena lehen izanen dela, lehena berriz azken. Hala gertatzen da egun, ezen Charritton-en ikasle izana naiz Mauleko kolejoan. Eskualzaleen-Biltzarreko zein-gehiagoketan parte hartzera lehiatu ninduen eta horrela nintzan euskaraz idazten hasi. Gero segitu nuen “Gazte” agerkarian, hau baitzen “Euskaldun Gazteriaren” hilabetekaria, *IDIEDER* zenak sortua eta Pierre Charritton-ek arrapiztua.

CHARRITTON-EN LAN ZENBAIT

Beste mereximendurik badu segur Pierre Charritton-ek euskalzale bezala. Hartako da hemen egun, Euskaltzain oso alkira gomitatua. Ez noa mereximendu horien guzien aipatzera, luzeegi bailitake. Bere mintzaldia historiaz egin baitu, sail horretan mugatu dut ihardespena. Lau liburu idatziak baditu historiaz edo historiari lotuak:

1-Lehena “*ESKUALDUNAK*” izenekoa, gaztaroko lana, “Xabier Gazteiz” izenpetua: Euskal-Herriko historia laburra, euskaraz (1943). Horretan hasi nintzan gure historiaren ezagutzen. Irakurketa horrek gero lehia-

tu ninduen liburuxka baten idaztera, har gatik erdaraz, historia bat bagenuela jakinarazteko.

2-Bigarrena: “*PETITE HISTOIRE RELIGIEUSE DU PAYS BASQUE*”.

3-Hirugarrena: “*LE DROIT DES PEUPLES A LEUR IDENTITE*”, Kebektiar baten aintzin-solasarekin, Kebek-en agertua 1979-an, eskualde horretan egona baita Charritton.

4-Laugarrena: “*PIERRE BROUSSAIN, sa contribution aux études basques*”, C.N.R.S. delakoaren laguntzaz agertua 1985-ean.

Idazteaz besterik egin du Charritton-ek: oraiko historian parte hartu du bere egintzez, bereziki Hazparden bi ikastetxe eraikiz: bata industria-ko ikastegia, “LEEP Saint-Joseph” deitua, bestea laborantzakoa, “Ecole d’Agriculture du Pays Basque” izenekoa.

Gisa guzietz du oraiko historian parte hartu, salbu alor batean, eta hau da politika. Alta bada, azken puntu horretan zer ez zaio prestatu, bereziki Enbataren sortzeaz eta Hazparden sartzeaz! Baina lekuko naiz hor oker eta makur dabilala jendea. Enbatak Hazparden egin dituenetaz hobendun bat baldin bada hemen, ni naiz, eta “bekatu” horretaz urriki-rik ez dut.

Segurki, abertzalea dugu Pierre Charritton, Enbata sortu baino biziki lehen hala zen. Bere ideiak ez ditu sekulan gorde. Baina gutienetik erran daitekeena da ez dela politika gizon bat.

Kultura gizona da Pierre Charritton eta sail horretan ditu, ene ustez, emaitza hoberenak oraiko historian.

KULTURA ETA HISTORIA

Artetik aitor dezagun historiaren lili baldin bada kultura, haren sortzaile dela ber denboran. Kulturaren edergailu bat baizik ez dute ikusten batzuek, eta bereziki gure hautetsi handiek. Hori baizik ez balitz ez balitz ere, ez litaike gauza huti, ezen lore zenbaiten beharra badu segur biziak, berenaz ez baita beti hainen alegera ez goxoa, ez ederra.

Baina beste zerbait ere da kultura, harek gaitu gizon eta emazte egiten, ezen kabalatik zerk gaitu berezten? Hitzak eta eskuak. Hitzekin pentsatzen dugu eta jakinarazten. Haiek manatua dugu eskuez obratzen. Hori da kultura, ene ustez, eta hola baldin bada, historiaren eragile da, ezen loreak hazia dakar, bai eta fruitua.

Hain da gauza nabaria non, ekonomia lagundu nahi den lekuan, eskola bat emaiten den lehenik, Hazparden egin zen bezala. Ez dira guti, ez eta txarrak, teknika ikasgiaren emaitzez baliatu diren lantegiak, ez eta laborantza eskolako jakintzari esker hobeki bizi diren etxaldeak.

Merezi ez duen mespretxua jasaiten du kulturak, bereziki euskal kulturak. Batzuetan entzuten dira zentzu gabekeriak, hala nola: ekonomia gaizki doalarik, kultura geroko utzi behar dela. Horrek iduri du petik-gora batean autoaren arintzeko, moturraren kentzea!

GURE HISTORIA

Itzul gaitezen historiara, nahiz ez dugun osoki bazter utzi gure solasetan. Esoperen mihia bezala, gauzarik hoberena eta gaiztoena da historia. Batzuen ustez, gizarte ta sozietateko gertakari guzien gakoa eta giltza. Besteen ustez aldiz, saltsa guzietako xali mesfidagarria.

Gure historia, besteek dute idatzi luzazegi. Gutaz edo gutartean ari izan dira, baina erdal idazkietarik.

Euskaraz idazten, berant hasi omen gara Euskaldunak: halere 441 urte baditu Bernat Etxeparekoaren liburu famatu harek (1545). Luther-en Biblia bezain zaharra da (1534). Beraz Alemanena bezain goizik hasia da gure literatura, eta ez biziki Frantsesena baino berantago.

Har gatik euskal idazkiez ez dute kondu atxikitzen erdaldunek, ez izkirio zeharrez, ez berriez. Beraz gure historia ez dezakete axaetik baizik hunki, mamia bazter utziz.

* * *

Segurki, euskal historiazale zenbait ukan dugu ipar aldean ere, hala nola Arnault d'*OIHENART*, mauletar abokatu, *HARISTOY* apeza, Jean de *JAURGAIN* Ozaztarra... Baina hiru ainarek ez dezakete primadera bat egin.

Oro har erran dezakegu protohistorian dagoela oraino Euskal-Herriko historia, ipar aldean bederen, beraz prehistoriatik ateratzen ari dela: zinezko euskal historia, euskaraz egin eta bizi izan den historia, berriki baita ikertzen hasia.

* * *

Idazten hasi dugun historia hori, zinez okerra ta makurra dela diote arrotzek. Are makurragoa da haiek gutaz izkiriatu dutena, ez baitezakegu nahiz ere hain makurrik asma. Aipa dezagun huts horietarik zenbait:

- Iberoak zirela gure arbasoak
- Akitanian hego aldetik sartu zirela Baskoiak
- Orreagako guduka, giristino eta mahometanoen artekoa izan zela, edo Frantses eta Espainolen artekoa.

- Nafarroako erresuma Henri IV.ren denboran zela sortu
- Euskaldungoarekin ez zutela deus ikustekorik Karlistadek
- 36-eko gudariak, espainiar errepublikazaleak zirela soilki
- eta abar luze bat...

IPUINAK BAZTERTUZ

Bai, Euskaldunek idatz dezakegun historia, zuzenagoa date nahit-ez, gure mamitik jalgiko baita ura iturritik bezala. Halere aitor dezagun ipuinez itoa dela gure historia. Ipuin horietarik askatu eta libratu behar dugu beraz. Hala nola:

- Kantabristua, Oihenartek salatua
- Erromanoen denboran gure gain egon ginelako ustekeria
- Demokrazia perfekt batean bizi zirela gure arbasoak
- Karlismuan ez zegoela euskalzaletasuna baizik
- eta beste abar luze bat...

Ipuin horiek fede onez hartu ditugu aintzinekoetarik. Denbora batez itsutu gaituzte. Oraino ere, gehiegi trabatzen gaituzte. Beraz urratu behar ditugu, horien azpitik egiazko erroen aurkitzeko.

Lan horretan ez gaude bi eskuak hutsik, euskal historiazaleak baditugu orain ipar aldean ere, ofizioakoak edo ofiziale bezala jokatzeko direnak, behar den denbora hartuz:

- Pierre *NARBAITZ* zenaren obrak hor ditugu gure hastapenetaz eta Nafarroako erresumaz
- Eugène *GOYHENETCHE*-renak
- Manex *GOYHENETCHE*-renak
- Lauburu-koenak... *TOBIE, BLOT, GAUDEUL*-enak...
- Maulen Pierre de *SOUHY*-ren artxibak...

* * *

Bainan historiazaleak ez garenok ere gure harria ekar dezakegu. Historia handia bazter utzirik, historia ttipia iker dirogu, hala nola paper zaharrak miatuz herriko-etxean edo notarioan. Historia ttipian baitaude handiaren erroak.

Bide hoberenatarik izan daiteke literaturaren ikertzea. Etsenpluztat hor dugu *HARITSCHELHAR* jaunak *ETXAHUN* Barkoxekoaz egin zuen lana. Miaketa horretan bilatu du zer izan zen Barkoxen Etxahunen bizia. Eta Etxahun beraren kantu batek erakusten digu zein ziren iragan mendean gure herrietako ofizioak, geroztik galdu direnak.

Hor ikusten da gure gizarte zaharra ez zela soilki baserritarra edo laboraria, maiz erraiten den bezala. Zer nahi lan mota bazela gure kanpainetan, behere horretako lantegi handiak sortu aintzin. Eta gureak hil dituzte azken horiek.

* * *

Badakigu ipar aldea ez dela dena, hego aldea baino ttipiagoa dela gainera, eta han beste gisa batera egin dela bilakaera. Baina hemen gaude gu ere, bestaldeko haurrideak bezain euskaldunak, eta ez dugu ahaztekoa historian barna bete dugun lekua:

– Hala nola Baskoniako Dukerriaren denboran, ipar aldetik zela Euskaldunen indarra, bizpahiru mendez segurik,

– Euskal literaturaren hastapenetan, eta gero ere luzaz, Lapurdi zela nagusi eta erakasle, Sarako eskolarekin bereziki.

Lehengo indar hori goraiatzan zaigu hego aldean, bainan ez ote da oraikoaren kaltetan? Orain ere badaude ipar aldean idazle trebeak, hala nola Baionako bi eskoletan:

– Bata *HERRIA* astekariaren inguruan ikusten dut, horri lotuz arras horretakoa ez den Charritton,

– Bestea, gazte batzuen eskuetan, *MAIATZ* aldizkaria, idazle berrien alor aberatsa.

* * *

Gizakia, zerk ote du aintzina bultzatzen? Misteriozko arrazoinetan ez dut sineste handirik. Biga ikusten ditut, oso xinpleak:

– Alde batetik bizi nahia, beharra, apetitua, anbizioa, hots gosea edo ezin ase,

– Bestetik demografia: jendetza hedatzen eta nasaitzen den arau, problema handiak sortzen dira. Baina dinamika berri bat ere agertzen da. Bizia da azkartzen, non ez duen soberak itotzen, Bazkoko uhartean gertatu omen zen bezala.

Baina bizi soberak baino segurrago, eskasak du hiltzen. Zeinek du geroa bere: xahartzen ari den gure gizarte aberatsak, ala gazte sobera duen hirugarren mundu pobreak?

GAURKOA

Munduko xilkoia ez da orain Parise, Madrile (Erroma edo Vienne, Londres edo Berlin, Moscou edo New-York). Munduko xilkoia gaur *MEXIKO* da. Ez bakarrik “mundialari” esker, baina jendetzaren kopuruaz eta gaztetasunaz, bai eta bere zorrez. Horien ez ordaintzea aski luke, ta porrota genuke mendebal guzian.

Beraz iduri luke azkenean gazteen eta pobreen eskuetan dagoela historia. Pobreak baditugu hemen ere, segurki: gure gizartean ba ote da lanik gabe egoitea baino zorte gogorragorik?

Baina beste nonbait dago pobreen indarra. Txortaka sartzen zaigu inmigranteen arartez. Indar hori nahi lukete batzuek kanpora haizatu (eta han zanpatu?). Ahal dea? Behar dea?

Ene ustez, inmigranteen beharra badu Europa xaharrak, haurren egiteko, erretreten ordaintzeko... Lehen Erromak bezala, “Barbaroen” odol gaztea beretu behar du, nolabait biziaren atxikitzeko.

Bere inmigranteak baditu Euskal-Herriak ere, ez beti pobreak, ez beti gazteak, ipar aldean segurik. Nola horiek euskaldunduko ditugu? Euskaldungoaren errespetura bederen, nola ekar ditirogu? Lehenik behar genuke geronek euskaldungoa tinko atxiki, hortako tresna egokiak eskuratuz.

Munduko herritar bilakatu gara. Nola izan ber denboran mundutiar eta euskaldun? Hara altxatu behar dugun desafioa!

BIHARKOA

Arrazoinekin erran daiteke oraindino historiari beti nagusitu zaiola, azken batean, geografia edo lurra. Bainan orain, ez ote gara lurrari nagusitzen ari, lurra deseginez?

Gerlarik aipatu gabe ere, denek gogoan dugu Tchernobyl. Bestalde badakigu Holandako erresuman, eremuaren bostetarik bat makadamaren eta betoinaren azpian dagoela.

Gure herrian berean ikusten ditugu hego aldetik eginak izan diren demasiak eta makurrak. Ipar aldean hobeki gaude alde horretarik, mementoan, industria eta jende gutiago delakoz ere. Bainan ez luke jende gabeko lur bilakatu behar ipar aldeak, lan eskasez.

* * *

Nolako problema latzak dituen oraiko munduak! Zer date biharko historia? Ez dakit nork zion erdaraz holako zerbait: Comment prédire

l'avenir? Il est déjà bien difficile de prédire la passé! Edo, euskaraz emanik: Geroa nola iragar? Jada hain da neke iraganaren iragartzea!

Historiaren norabidea ez da beti mementoan uste dena. Adibidez, duela bi mende, Frantziako iraultzaileek uste zuten Erromako Errepublikak berpizten zutela. Besterik erakutsi du ondoko mendeak, kapitalismuarekin.

Halaber duela mende erdi bat, Errusiako iraultzaile askok uste zuten Frantziako iraultza zutela berpizten, edo Pariseko Komuna. Baina beste zerbaiz zuten sortu.

Beraz oraiko ekintzek, obrek eta zalapartek zer arraultze mota errun dezaketen bihar, nork ote daki? Historia hoztera utzi behar da puska bat, ontsa iker eta jujatzeko. Argazkiak egiten ditu kazetariak. Horiek gero mia ditiro historiazaleak.

BURURATZEKO

Amesten duit, *RABELAIS* idazle handiak behin asmatu zuenaren infrentzuz, gesaltzen direla lehengoek hitz hormatuak, karroinduak, izoztuak. Eta bereziki barne honetan, gure aintzinekoek hemen berean erran zituzten eleak entzuten ditugula.

Gainera, leihotik sar laitezke Beñat *MARDO* Barkoxtarraren bertsuak, Augustin *CHAHO*-k baitio hogeit liburuk ez zutela edenen haren obra nasaia, noiz nahi bertsutan hasten baitzen aho-mihiz gure barkoxtar jostun, tailurra.

Zoritxarrez mañetofonorik ez zen denbora haietan, eta Mardo-ren obra guzitik, hiru kantu baizik ez dugu. Horra hor Euskal-Herriko historiaren zati batzu, sekulan ezagutuko ez ditugunak, salbu behar bada beste mundu batean... Bainan orduan, bururatua dateke historia, gurea segurik.

Goresmen eta milesker zuti, Pierre *CHARRITTON*, egin dituzun lan guzientzat. Segur gara bide beretik segituko duzula, bai Euskaltzaindian, bai edonon. Agian luzaz, Jainkoak nahi badu, edo historiak!